

Μνήμων

Τόμ. 22 (2000)

Franco Amatori - Andrea Colli, Impresa e industria in Italia dall'Unità a oggi

ΜΑΡΙΑ ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΧΑΤΖΗΓΙΩΑΝΝΟΥ

doi: [10.12681/mnimon.599](https://doi.org/10.12681/mnimon.599)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΧΑΤΖΗΓΙΩΑΝΝΟΥ Μ. Χ. (2000). Franco Amatori - Andrea Colli, Impresa e industria in Italia dall'Unità a oggi. *Μνήμων*, 22, 289–291. <https://doi.org/10.12681/mnimon.599>

Franco Amatori - Andrea Colli, *Impresa e industria in Italia dall'Unità a oggi*, Βενετία, Marsilio, 1999, 414 σ.

Οι συγγραφείς του βιβλίου που διαπραγματεύεται τη σχέση βιομηχανίας και επιχείρησης στην Ιταλία μετά το 1861 εργάζονται στο ιδιωτικό πανεπιστήμιο οικονομικών σπουδών L. Bocconi του Μιλάνου. Ο Franco Amatori έχει ως τόπο καταγωγής και επιστημονικής διαμόρφωσης την κεντρο-ανατολική πλευρά της Ιταλίας, τον χώρο της Αδριατικής και συγκεκριμένα την περιοχή Marche, όπου στη δεκαετία του 1960 γεννήθηκε το περιοδικό *Quaderni Storici delle Marche*, το γνωστό έως σήμερα ιταλικό περιοδικό της Νέας Ιστορίας, *Quaderni Storici*. Ο ίδιος βρέθηκε κοντά στους καθηγητές Alberto Caracciolo και Sergio Anselmi. Με αυτή την επιστημονική καταγωγή ο Amatori στράφηκε στην Ιστορία των επιχειρήσεων σπουδάζοντας στη σχολή επιχειρήσεων (Business School) του Harvard. Ο Andrea Colli είναι μαθητής και βοηθός του για μια δεκαετία τουλάχιστον. Αυτό που θα πρέπει να τονιστεί εδώ είναι ότι το βιβλίο έρχεται να προστεθεί ως ένα νεότερο δημοσίευμα στην πλούσια ιστοριογραφία της ιταλικής βιομηχανίας και της ιταλικής επιχείρησης την οποία εκμεταλλεύεται και με την οποία βρίσκεται σε συνεχή διάλογο.

Η συγκεκριμένη μελέτη προσφέρει μια νέα προβληματική γύρω από την ιστορία της ιταλικής εκβιομηχάνισης, η οποία στηρίζεται στην επιχείρηση, χωρίς όμως να περιορίζεται σε μια εξιστόρηση της ανάπτυξης της βιομηχανίας κατά κλάδους. Ένα χρηστικό χρονολόγιο, συντεταγμένο από την Cinzia Martignone και τον Cosimo Quaranta, των κυριότερων πολιτικών και οικονομικών γεγονότων βοηθά τον αναγνώστη να ξεδιπλώσει ευχερέστερα την εμπλοκή του κράτους στην εξέλιξη της ιταλικής οικονομίας. Το χρονικό αυτό είναι ο καμβάς πάνω στον οποίο στήνεται αυτό που πολύ εύστοχα ονομάζουν οι συγγραφείς, «ο πολιτικός καπιταλισμός στην Ιταλία». Η ιδιαιτερότητα της ιταλικής οικονομικής

απογείωσης επιβεβαιώνει τον πρωταγωνιστικό ρόλο της τράπεζας και του κράτους, σύμφωνα με τη θεωρία του Gerschenkron, με ιδιαίτερη έμφαση στο ρόλο του κράτους.

Οι Franco Amatori και Andrea Colli υποστηρίζουν ότι οι ιταλικές επιχειρήσεις αναπτύχθηκαν κυρίως με τον στρατηγικό στόχο να βρεθούν σε πλεονεκτικότερη θέση διαπραγματεύσεως με τις πολιτικές δυνάμεις στην Ιταλία· ακόμη και σε περιπτώσεις που η αύξηση της βιομηχανικής παραγωγής ήταν άστοχη από οικονομική άποψη, αποτελούσε στρατηγική επιλογή ώστε να εξασφαλίζεται η κρατική προτίμηση προς την επιχείρηση. Για παράδειγμα, η μεγάλη καθετοποιημένη επιχείρηση Ansaldo, με επικεφαλής τον Ferdinando Maria Perrone από το 1904, είχε ως κύριο πελάτη το κράτος. Στον μακροπρόθεσμο σχεδιασμό της επιχείρησης ενσωματώθηκε το εθνικό συμφέρον, ώστε το κράτος να είναι υποχρεωμένο να την καλύπτει απέναντι στις πιθανές διακυμάνσεις της αγοράς. Η σχέση μεταξύ των μεγάλων επιχειρήσεων και των πολιτικών δυνάμεων σε γενικές γραμμές είχε βέβαια αρνητικές μακροπρόθεσμες επιπτώσεις κυρίως στην ιδιωτική επιχειρηματικότητα, αλλά και στις ίδιες τις πολιτικές δυνάμεις, που δεν κατόρθωσαν μέσα από αυτές τις συναλλαγές να στήσουν ένα υγιές νομοθετικό πλαίσιο για τη μεγάλη επιχείρηση.

Στο διάστημα 1896-1914 εκτυλίσσεται το γνωστό ιταλικό οικονομικό θαύμα, μια ανοδική πορεία που είχε ξεκινήσει αμέσως μετά την ένωση της Ιταλίας με τον επικουρικό ρόλο του κράτους. Τα κύρια νεωτερικά σημεία, πάνω στα οποία στηρίχθηκε η ιταλική βιομηχανική επανάσταση συνοψίζονται στα εξής: ενδυνάμωση μετά το 1895 της βαριάς βιομηχανίας (μεταλλουργία, ορυχεία-μεταλλεία, μηχανουργία), διαθρωματική αλλαγή που πραγματοποιήθηκε στο εξωτερικό εμπόριο με την αύξηση των εισαγωγών σε πρώτες ύλες και την αντί-

στοιχη αύξηση εξαγωγών σε μεταποιημένα προϊόντα, υιοθέτηση κατά προτεραιότητα της υδροηλεκτρικής ενέργειας για τη βιομηχανία, χρήση της ροής των εμβασμάτων των ιταλών μεταναστών για την εξισορρόπηση του ισοζυγίου πληρωμών. Αυτές οι διαπιστώσεις για την ιταλική βιομηχανία μέχρι τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο ήταν γνωστές και από τις μελέτες του Cafagna, του Castronovo, της Zamagni.

Μέσα από την παρουσίαση μεμονωμένων περιπτώσεων βιομηχανιών, όπως π.χ. ο Giovanni Agnelli της FIAT από το 1899, αναδεικνύονται επιχειρηματίες οι οποίοι εκμεταλλεύονται τις ευκαιρίες του οικονομικού περιβάλλοντος, όταν κεφάλαια άλλοτε δεσμευμένα στη γεωργία και στην κερδοσκοπία ήταν διαθέσιμα για να στρα-

φούν στη βιομηχανία. Μέσα σε ένα πυρετό τεχνολογικής ανάπτυξης επιλέγονται διευθυντικά στελέχη (managers), αλλά και εξειδικευμένο εργατικό και τεχνικό δυναμικό. Οι τοπικές πολιτικές δυνάμεις θα πλαισιώσουν τις βιομηχανικές εγκαταστάσεις, όπως της FIAT, προσφέροντας φτηνή ηλεκτρική ενέργεια, σιδηροδρομικό δίκτυο, λαϊκές κατοικίες και επαγγελματική εκπαίδευση.

Μετά την πολιτική και γεωγραφική ενότητα της Ιταλίας το 1861 συγκροτείται και η γνωστή οικονομική ιδιαιτερότητα του βιομηχανικού τριγώνου Μιλάνο-Τορίνο-Γένοβα που πρωταγωνιστεί στη διαμόρφωση μιας Ιταλίας δύο ταχυτήτων, με την οικονομική ανισότητα που αναπτύσσεται μεταξύ βορρά και νότου. Ένα μεγάλο μέρος

του επιστημονικού κόσμου του βορρά θα συμμετάσχει σε αυτό το οικονομικό θαύμα. Για παράδειγμα ο Franco Tosi, μηχανικός από το Πολυτεχνείο της Ζυρίχης, θα προωθήσει το 1876 στο Legnano ένα από τα μεγαλύτερα μηχανουργεία της Ιταλίας και το 1881 ο καθηγητής του Πολυτεχνείου του Μιλάνου Giuseppe Colombo θα προωθήσει την εφαρμογή με το σύστημα Edison της ηλεκτροδότησης στην Ιταλία. Το Μιλάνο θα γίνει η βιομηχανική πρωτεύουσα της χώρας, με 17.000 επιχειρήσεις που απασχολούσαν το 1911 170.000 άτομα. Εκεί θα συγκροτηθεί ένα επιχειρηματικό αστικό στρώμα με τοπική και πολιτική ταυτότητα που θα προωθήσει φιλελεύθερες αξίες. Μια φιλελεύθερη εργοδοτική πολιτική θα διαμορφωθεί, που θα επιτρέπει κάποιες συνδικαλιστικές ελευθερίες. Αντίστοιχα το εργατικό κίνημα θα διαμορφώσει δυο τακτικές συμπεριφορές, μια μετριοπαθή με τον μιλιανέζο δικηγόρο Filippo Turati και τον Leonida Bissolati και μια επαναστατική που εξέφραζαν ο Enrico Ferri και ο Arturo Labriola. Ο κόσμος της εργασίας στις ιταλικές επιχειρήσεις προσφέρει ανοικτά πεδία ιστορικής επεξεργασίας.

Μετά το 1950 η ιταλική οικονομία γνωρίζει μια νέα απογείωση με πρωταγωνιστές, παράλληλα με τις μεγάλες επιχειρήσεις παλαιού τύπου, όπως η αυτοκινητοβιομηχανία, η σιδηρουργία, ή τα πετρέλαια, και τις μικρές εξειδικευμένες επιχειρήσεις. Δίπλα σε ανανεωτές-επενδυτές σύμφωνα με την τυπολογία του Schumpeter, όπως ο Vittorio Valletta της FIAT, ο Oscar Sinigaglia της FINSIDER, ο Enrico Mattei της AGIP και ιδιοκτήτες-επιχειρηματίες με νεότερικά βιομηχανικά προϊόντα, όπως ο Adriano Olivetti με τις μηχανές γραφείου, συνυπάρχουν μια σειρά από μικρές επιχειρήσεις. Αυτές έχουν σαν κύρια χαρακτηριστικά την αυτοαπασχόληση και την παραγωγική εξειδίκευση, η οποία συχνά είναι άμεσα συνδεδεμένη με μια συγκεκριμένη περιοχή: για παράδειγμα στη Μπολόνια αναπτύσσεται ένα σύστημα

παραγωγής μοτοποδηλάτων από αλληλοεξαρτώμενα μικρά εργαστήρια. Επικεφαλής αυτών των μικρών επιχειρήσεων στέκονται επενδυτές, που επίσης μπορούν να ενταχθούν στην τυπολογία του Schumpeter και οι οποίοι συλλαμβάνουν και εκτελούν μια νεότερη επιχειρηματική ιδέα, όπως για παράδειγμα στον τομέα της διατροφής (Molta, Alemagna, Star), ή των οικιακών ηλεκτρικών συσκευών (Candy, Zanussi).

Πολλοί από αυτούς τους ιδιώτες μεγαλο- ή μικρο-επιχειρηματίες είχαν παρακολουθήσει άμεσα ή έμμεσα μαθήματα διαχείρισης (management) από το ιταλικό κράτος. Ιδιαίτερα στα μεταπολεμικά χρόνια και με την προσωπική υποστήριξη ενός ανώτερου κρατικού στελέχους, του Alberto

Beneduce, είχε προωθηθεί η ιδέα της αυτόνομης διαχείρισης και στις δημόσιες επιχειρήσεις. Το ιταλικό κράτος ως υποστηρικτής και ιδιοκτήτης επιχειρήσεων είχε προωθήσει την επιχειρηματική ανταγωνιστικότητα στην αγορά και τη «σκιάδη» παρουσία της ιδιοκτησίας προς όφελος της αυτόνομης διαχείρισης. Παρ' όλα αυτά ο τελικός ισολογισμός των συγγραφέων στη σχέση κράτος-αγορά βγαίνει αρνητικός. Όμως παρά την απουσία ισχυρών κρατικών δομών και παρά την έντονη πίεση των πολιτικών δυνάμεων στις δημόσιες υπηρεσίες, η σύγχρονη Ιταλία είναι μεταξύ των μεγαλύτερων βιομηχανικών εθνών, ένα συγκριτικό πλεονέκτημα που απέκτησε παρά την (ή μήπως χάρη στην) ισχυρή κρατική παρέμβαση.

ΜΑΡΙΑ ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΧΑΤΖΗΩΑΝΝΟΥ